

TARANTISMUS: EVROPA MÁ SVÉ VLASTNÍ LÉČEBNÉ RITUÁLY

Petr Dorůžka, Česká republika

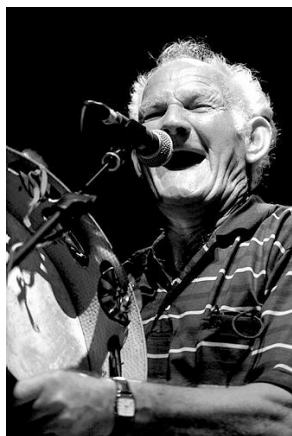
Hudební žánry pizzica a tarantella pěstované v jižní Itálii jsou zpravidla vysvětlovány jako lék proti následkům kousnutí obrovského chlupatého pavouka tarantule. Ale jsou tyto pavouci skutečně jedovatí? Není kousnutí jen zástupným problémem pro nějakou hlubší příčinu?

Pěstují se rituály dodnes, a co o nich soudí antropologové?

Rytmická a sugestivní hudba, která vede k transu, není na rozdíl od vžitých představ výsadní doménou vzdálených a exotických zemí. Na Haiti pěstují voodoo, na Kubě náboženství santería, v Brazílii candomblé, Maroko je pověstné rituály gnawa, Sibiř svými šamany. Všechny tyto jevy dokážou pomocí hudby uvádět posluchače do transu a poté léčit. V případě voodoo či šamanismu se jedná o předkřesťanská animistická náboženství, zatímco ostatní případy se označují jako náboženství synkretická, protože vznikla propojení původního afrického spiritismu buď s katolickou vírou, k čemuž došlo v Brazílii a na Kubě, zatímco v případě marockých Gnawů se jedná o spojení s islámem. A díky této adaptaci přežila dodnes a jsou předmětem pozornosti Západu.

Tématem této přednášky je fakt, že za hudebními rituály s transem nemusíme jezdit do Maroka či na Haiti. S příbuznými rituály bychom se ještě před 40 lety setkali v jižní Itálii. Jedná se o tarantismus, tedy muzikoterapii, která léčí uštknutí pavoukem tarantulí. Jak ale zjistíme, skutečnost je trochu odlišná, pavouk se tu stal jen zástupným problémem.

Po nás jako hudebně orientovanou komunitu je důležité, že za oněch 40 let, kdy autentické rituály vymizely, prošel tarantismus obrodou.

***Uccio Aloisi,
hudebník
veteránské generace***

Alessandro Coppola ze skupiny Nidi d'Arac

V jihoitalském regionu Salento je konjunktura nových skupin, revivalem procházejí i veteráni, a dokonce se mluví o neotarantismu jako o novém společenském trendu.

Tarantella je ve světě známá spíš ve stylizované, uhlazené podobě, v jaké se hraje v Neapoli. Její syrovou předlohou je pizzica, a domovským regionem právě Salento. Nemoci a jeho léčbě se říká tarantismus, pacientce, protože ženy bývají postiženy častěji než muži, se říká tarantata.

Pro mapování tradiční italské hudby ve 20. století měl klíčovou roli americký sběratel Alan Lomax, který před válkou natáčel černošské bluesmany, po válce se vydal do Evropy a jeho nahrávky z Itálie patří z jeho evropské série k tomu nejceněnějšímu. Na jeho expedici roku 1954 doprovázel Lomaxe italský etnomuzikolog Diego Carpitella. O pět let později byl Carpitella členem multidisciplinárního teamu italského antropologa Ernesto De Martino. Během tří červnových týdnů roku 1959 se svými asistenty vyslechl více než třicet obětí, které navštěvovaly kapli sv. Pavla v Galatině. Svatý Pavel je totiž mimo jiné patronem postižených, a svátek sv. Pavla a Petra je právě koncem června.

Dva dny před tímto svátkem se De Martino dozvěděl, že v sousedství se chystá opravdický léčebný rituál. Pod záminkou, že je lékařem z Říma, se mu podařilo proniknout k pacientce Marii, čerstvě provdané ženě, a zážitky ho prý "katapultovaly na jinou planetu". Z jeho studie cituje britský lékař a spisovatel Antonio Melechi: "Z pokoje byl vyklizen všechen nábytek, aby se uvolnilo místo pro čtyřčlennou kapelu (housle, akordeon, kytara, tamburína) a rodinu. Rituální prostor vymezovalo velké bílé prostěradlo, na němž ležela pacientka, páchnoucí 'nemytými ženskými orgány', v ruce držela barevný kapesník. Žena rytmicky kroužila hlavou, plazila se po zemi, v čemž ji zjevně poháněla divoká hudba. I v klidnějších chvílích, kdy se rytmus zvolnil a příbuzní se k pacientce přiblížili, byla zřetelně vidět těsná souhra mezi Marií a muzikanty, kteří jakoby ovládali každý její pohyb.

Maria

Když byli muzikanti vyčerpaní, rodina Marii přenesla do postele a zeptala se jí, jestli k ní už promluvil svatý Pavel. Maria ze sebe vydala sérii výkřiků, 'které se příliš nelišily od štěkání psa', což si příbuzní vysvětlili jako signál, že požehnání se blíží. Krátce před třetí hodinou Maria naznačila hráčům, že mají přestat, rychle se přesunula do postele a pohlédla na příbuzné s omámeným výrazem v tváři. Svatý Pavel promluvil. Hudebníci zahráli poslední tarantellu. Maria zůstala nehybně ležet. Jakmile hudba skončila, hráč na tamburínu poklekl a zahájil modlitby ke svatému Pavlu."

O dva roky později vzniklo autentické video Gianfranco Mingozzi *La Taranta* [účastníci náměšťského kolokvia 2006 z něj viděli ukázkou]. Mimochodem režisér tohoto videa, Gianfranco Mingozzi, pracoval o dva roky dříve, tedy v době De Martinovy expedice, jako asistent režiséra Felliniho při natáčení *La Dolce Vita*.

Anglický lékař Melechi k De Martinovým výzkumům dodává: "Všechny životní příběhy, které De Martino nasbíral, naznačují, že tarantismus vytvořil podvědomou zónu, do níž se promítala tajná přání, nesplněné naděje i neléčené utrpení. Záminka neměla nic skutečného s pravou příčinou. Pavouk, kousnutí i sv. Pavel byli podle De Martina

La terra del Rimorso

symboly psychického dramatu, jehož paralely najdete v mnoha rituálech, které vedou k extázi a vymítání duchů, včetně haitského voodoo." Na paralely směrem černošským tancům upozorňuje i De Martino ve své stěžejní knize o jižní Itálii, *La terra del Rimorso* (Země výčitek svědomí):

"Pizzica je smyslný pohanský tanec, jehož pantomimická gesta, pohyby a stylizované flirtování poskytovaly možnost k ventilaci pocitů, které katolická morálka zakazovala. To, co nebylo přijatelné společensky, se promítalo do záchvatů tarantismu." Zatímco v Africe byla smyslnost hodnocena pozitivně, v katolické Itálii negativně. Což vedlo k řešení, které bychom v souladu s obdobnými praktikami v Brazílii či na Kubě mohli označit za "synkretické": Církev nedokázala vymýtiti pověry, a tak počátkem 18. století rituál zakomponovala do svých obřadů a vyhlásila, že oběti se mají modlit ke svatému Pavlu. Vyhánění zla je v tomto případě směsí pohanství a křesťanství.

Jaké byly příznaky nemoci, tedy tarantismu: nedostatek energie, nechutenství, nezáměr o život. Nevolenost, bolesti hlavy, záchvaty smíchu či pláče, poruchy řeči - což údajně odráželo individualitu útočícího pavouka. Hudebníci, povolání k léčbě, si nejprve ověřili barvu pavouka a místo kousnutí, aby tomu přizpůsobili charakter své produkce. Nejkritičtějším obdobím bylo léto, kdy ženy tvrdě pracovaly na polích a někdy propadaly tak silným depresím, že nemohly pracovat. Rodina tedy přivolala muzikanty, aby nemocnou tarantatu vyléčili.

Příznaky se opakují v létě, často po celý život jedince. Jinými slovy, během roku akumulovali jed a na sv. Pavla se ho museli zbavit, potřebovali se restartovat jako počítač, projít každoročním očistným rituálem.

Kořeny tarantismu sahají až do antiky, k dionýským rituálům, i k Homérově eposu *Odyssea*: když Sirény neuspěly svým zpěvem, protože Odysseus nechal svému mužstvu zalepit uši voskem, tak chtěly *Odyssea* svést vizuálně, pohybem, tancem, čímž vznikla tarantella. Na tradici dionýských rituálů navázaly provokativní "taneční průvody žen": od 15. století se popisuje, že sexuálně frustrované ženy z nižších vrstev divoce tančily s doprovodem tamburín, přičemž jako ospravedlnění udávaly, že je kousla tarantule.

Roku 1610 napsal Matteo Zaccolini padesátistránkový rukopis, který byl původně určen pro šlechtickou rodinu Medicejských ve Florencii, díky své kontroverzní povaze ale nebyl vytištěn. Jmenoval se *Del ballo di quelli che' sana pizzicati dalla Tarantola per la presenza degli Obbietti colorati, oltra il Suono*, O tancích těch, kdo byli uštknuti tarantulí, ve vztahu k vystaveným barevným předmětům a zvuku. Pokud jste studovali rituály marockých Gnawů, tak víte, že jejich duchové, stejně jako italské pavouci, jsou rozlišení barvami, zvukem i tancem.

Ale je vůbec tarantule jedovatá? Roku 1693 provedl lékař Bernardo Clarizio veřejný experiment, jímž dokázal, že kousnutí tarantulí není pro člověka smrtelné, a o padesát let později vyšla studie *Della tarantola*, která pověru definitivně zpochybnila. Nicméně svádět vše na

autosugesci je omyl. V jižní Itálii totiž existuje jiný, méně nápadný pavouk, který je mnohem víc nebezpečný. *Latrodectus tredecim guttatus*, evropská černá vdova, česky snovačka jedovatá.

Na rozdíl od tarantule, která sídlí v díře v zemi a své oběti loví, staví černá vdova síť. Její kousnutí je zpočátku nenápadné, ale následky jsou mnohem silnější než u tarantule. Jed zvaný α -latrotoxin může silně narušit rovnováhu organismu: zpočátku má pacient deprese, později je zmatený a hyperaktivní, dochází k lehkému ochrnutí bránice, špatně se mu dýchá, křeče a bolesti v nohou mu znemožňují stát, což se velmi přesně shoduje s příznaky tarantismu. Většina pacientů ale kousnutí černou vdovou překoná.

Jak se tato tradice projevuje v současnosti? V dokumentárním filmu o současné podobě tarantismu vysvětluje prof. Luigi A. Santoro, který přednáší historii divadla na univerzitě v Lecce: "Tyto fenomény nikdy nezmizí, jen se na čas skryjí ve stínu. Tarantismus je provázán s komunitou - tedy lidmi v určitém prostředí, je vázán na přežití, lásku, práci, život, smrt".

Hudba inspirovaná pavoučími rituály je součástí širšího hnutí. Na hudební revival 70. let 19. století navázalo v 90. letech společenské hnutí, jehož nejviditelnější stránkou je odpor proti globalizaci. Mluví se o neotarantismu, k němuž patří DJské party, i hledání spirituálních alternativ. Na internetových stránkách projektu Tarantula Rubra najdeme krédo neotarantismu: "Neotarantismus vyjadřuje potřebu 'jiné' hudby, nových vztahů, tance směřujícího ke katarzi. Potřeby osvobodit se z každodenních povinností, útisku nejrůznějšího druhu. Vyjadřování se pomocí hudby a tance existuje ve všech epochách. Neotarantismus je proti globalizaci, kulturní uniformitě a ničení kulturní rozmanitosti".

V únoru 2001 proběhla v Římě mezinárodní konference na téma "Tarantismo e neo Tarantismo". Ale souběžně s tím tradice proniká do showbusinessu. Taranta pronikla do berlínských diskoték. Úvodním koncertem letošního [2006] festivalu v Rudolstadt byl ansámbl La Notte Della Taranta Ensemble, vedená bývalým členem Police. Což

samozřejmě uvnitř salentské komunity způsobuje smíšené pocity, cituji z e-mailu z Itálie: „Projekt sestavila agentura ze severní Itálie, vědí že ta hudba má sílu, a vybrali si hvězdu Stewarta Copelanda, aby se to lépe prodávalo v cizině. Ale celé Salento to sleduje s rozhořčením, znovu došlo k tomu, že moc peněz zvítězila nad silou hudby“.

Použité video:

Mingozzi, G.: La Taranta [knížka + VHS kazeta]. ISBN 88-497-0139-x.

Autorovy webové stránky:

<http://world.freemusic.cz>